

In dit nummer:

- Reacties van lezers
- De viaduct
- Brants Hoekhuys
- Zwembad Noordhorn
- Egbertus Hemsing
- De autotrekker

Periodiek van de Historische Kring Zuidhorn

9^e jaargang nr. 1

Juni 2019

Redactie

Nico Attema

Kees Kugel

Druk

RCG Groningen

Bestuur van de HKZ

Voorzitter

P. H. Pellenbarg

Secretaris

J. Wijbenga

secretarishkz@gmail.com

Penningmeester

A. Fennema

Overige leden

G. van Agteren-Birza en H. Koot

Archief

W. Renkema. Archief is in het gemeentehuis

Website

www.historischekringzuidhorn.nl

Inhoud

Reacties van lezers

Blz. 4

De viaduct

Blz. 8

Brants Hoekhuys

Blz. 13

Zwembad Noordhorn

Blz. 18

Egbertus Hemsing

Blz. 23

De autotrekker

Blz. 28

ISSN: 2589-2487

Illustratie op titelblad: Zuidhorn in 1675, zoals afgebeeld op kaart met titel 'Afteikeninge van de wagenwegh door het Westerquartier'

Van de redactie

Toen we zo half februari begonnen met de voorbereiding van het juninummer, lagen er al een paar artikelen 'op de plank' of in de 'week', al naar gelang het stadium waarin ze zich bevonden. Enkele daarvan, zoals het verhaal over het verdwenen zwembad van Noordhorn, zijn in dit periodiek beland. En andere zijn voorlopig even doorgeschoven naar een volgend nummer.

De ontstane ruimte werd gevuld met verhalen over onderwerpen die in de afgelopen maanden op ons pad kwamen en waar we meer over wilden weten. Zoals de geschiedenis van het geheel gerestaureerde hotelrestaurant 'In 't Holt', of de herkomst van de foto met een autotrekker in een hooiland.

En dan waren er nog de reacties van lezers die ons wezen op fouten of onvolkomenheden in eerdere artikelen. Hun opmerkingen waren aanleiding voor nader onderzoek: waar stond het daklozenhuis dan precies? Of wanneer werd het Noordhorner tolhuis dan wèl afgebroken?

Kortom, aan het schrijven van de verhalen in dit juninummer ging het nodige onderzoek (gesneup) vooraf. Belangrijke bronnen waren de oude kranten die toegankelijk gemaakt zijn via de website Delpher, de persoonsgegevens op de site Alle Groningers/Friezen.nl, voorts de afbeeldingen in de verschillende Beeldbanken en last but not least de kadasterviewer bij de Groninger Archieven.

Oproep

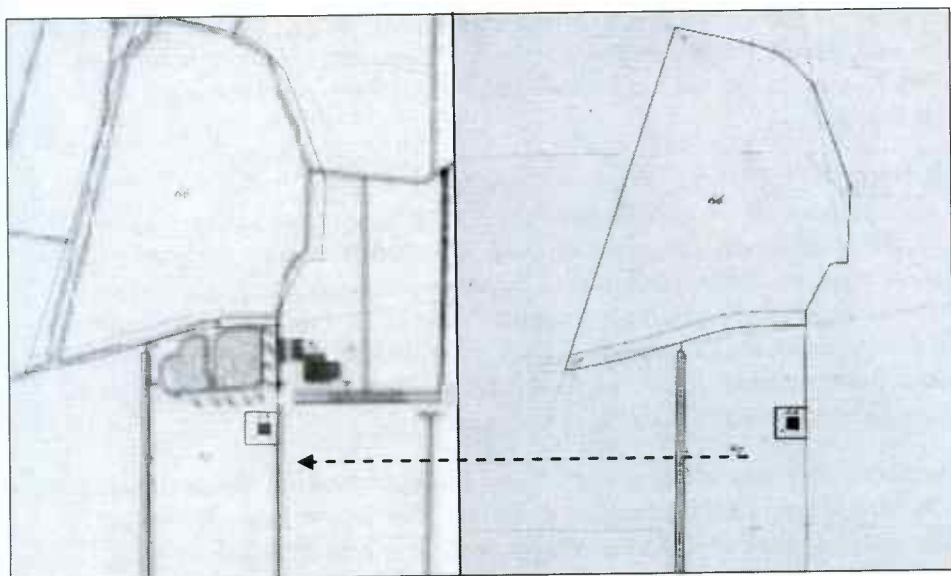
De omvang van de redactie is inmiddels geslonken tot twee man. Weliswaar zijn wij onverminderd enthousiast, maar wij zouden het toch erg prettig vinden om met wat meer mensen te zijn, in de eerste plaats om een klankbord te hebben; een gesprek met meer personen levert vaak vruchtbare ideeën op. In de tweede plaats kunnen bezigheden gemakkelijker gedelegeerd worden. En in de derde plaats hopen we dat nieuwe redactieleden zich tot schrijvers ontwikkelen (voor zover zij dat al niet waren).

Want: het opsporen van gegevens die tot dan toe onbekend waren en daarover schrijven is een boeiende bezigheid. En het geeft veel voldoening wanneer je erin slaagt de antwoorden op je vragen te vinden. Vooral ook dankzij de mogelijkheden die het internet biedt.

Reacties van Lezers

Het 'daklozenhuis' in de Noordhornerga

In het juninummer van 2017 schreef ik over een merkwaardig stukje grond in de Noordhornerga, waar volgens mijn gids Lodewijk Hoogstra de rond 1900 gebouwde gemeentelijke 'bergplaats' had gestaan. Het leek een plausibel verhaal, maar naderhand tikte Martinus de Boer mij voorzichtig op de vingers: *'deze sociale noodvoorziening stond echt ergens anders! en wel verderop aan het einde van de doodlopende ree, zuidelijk van de boerderij van Ytsma'*, de man op de maaimachine. Martinus had gelijk en ik had beter moeten weten, want op geen enkele topografische kaart staat op de door Hoogstra aangewezen plek een gebouw aangegeven. Met gebruikmaking van het oude hulpkaartje uit het kadaster kon ik de exacte ligging van deze sociale noodvoorziening alsnog reconstrueren. Daartoe schoof ik het kadasterkaartje van toen als het ware over de huidige topografische kaart. Resultaat: het gebouwtje stond ten zuiden van het achtererf van wat nu Hoekstra's hoveniersbedrijf is.

Links: De plaats van het in 1943 verdwenen daklozenhuis. Rechts: het oude kadasterkaartje uit 1900 dat 'over de top. kaart van 1980 geschoven' werd om de exacte plaats te bepalen.

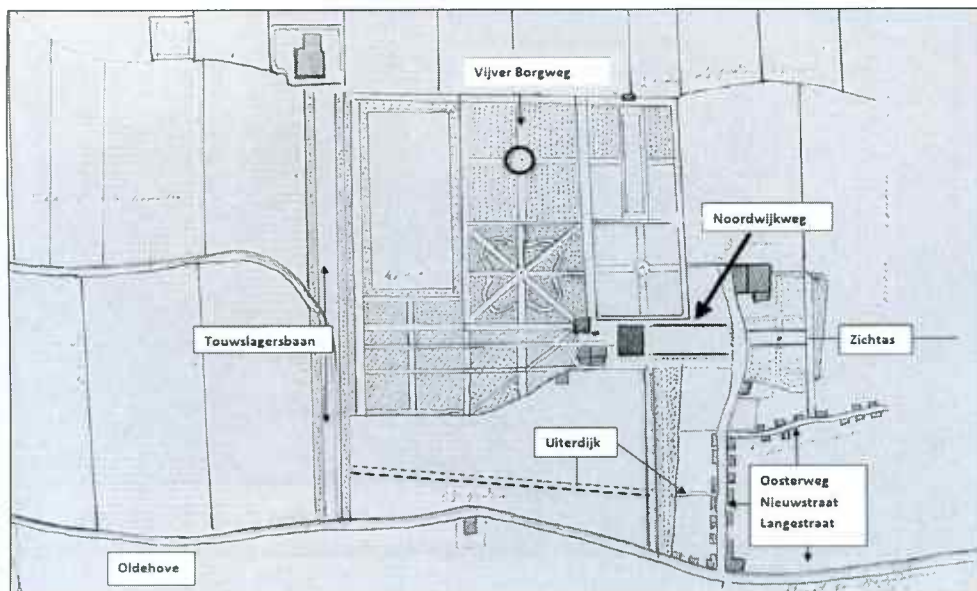
Een opname van kort voor, of tijdens de oorlog uit het fotoalbum van de fam. Hoogstra. Rechts loopt de ree naar Ytsma's boerderij. Het 'daklozenhuis' was door een sloot omgeven en lag aan dezelfde ree, die een aftakking was van de Gaweg. Het gebouwje moet in 1943 afgebrand zijn.

De onbekende kaart van Noordwijk

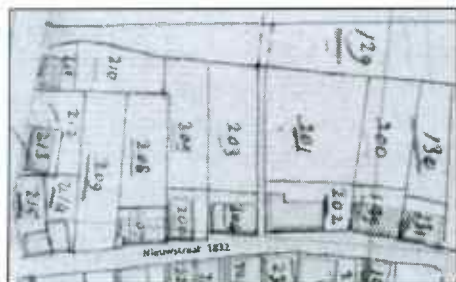
Ook op dit verhaal kreeg ik enkele reacties. De eerste had betrekking op het feit dat ik de Noordwijkweg op de oude 'tuinkaat' van Noordwijk te ver naar het oosten had geprojecteerd. Deze fout is inmiddels hersteld. Voorts vroeg Jan Blaauw zich af of de naam 'Uiterdijk', zie de noordwaarts lopende dubbele stippellijn uit 1832, wel correct is. Volgens hem ligt een vroegere dijk met die naam verderop, in Humsterland.

In dit geval hebben we beiden gelijk. Want 1. Inderdaad ligt het streekje met die naam ten noorden van Niezijl en van de Oude Riet. Maar 2. oostelijk en parallel aan de Noorderweg lag een pad met dezelfde naam. Het begon in de Nieuwstraat en eindigde ter hoogte van de huidige Touwslagersbaan. De betrokken landmeter schrijft in 1832 : *'plaatselijk bekend onder de naam Uiterdijk'*. Vandaag de dag wordt het naamloze paadje gebruikt door wandelaars en fietsers om een snelle doorsteek te maken van de Verlengde Oosterweg naar de Nieuwstraat. En vroeger werd het waarschijnlijk 'putspad' genoemd.

Noorden ←

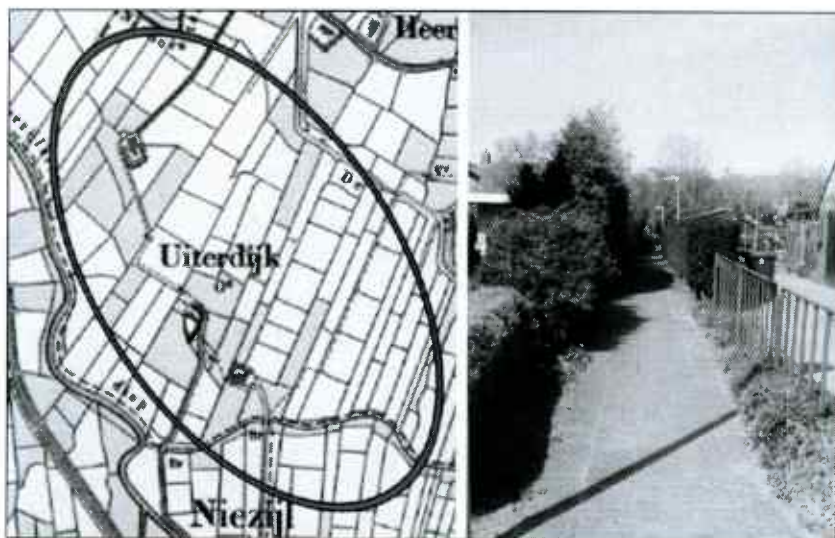

Noordwijk, detail van de zgn. 'tuinkaart' die uit twee bladen bestaat van elk 40 bij 31,5 cm. Halverwege de Noordwijkweg stond en staat nog steeds een vroegere boerderij, net als aan het einde van de Touwslagersbaan (nu Stenekes).

Links: 1832 het pad toen plaatselijk bekend als 'Uiterdijk'. Rechts: hetzelfde pad nu op een plankaart uit 1947. Het is dus duidelijk een oude doorgang!

Op de volgende pagina: links het streekje 'Uiterdijk' ten noorden van Niezijl en rechts de huidige verbinding tussen Nieuwstraat en Verlengde Oosterweg. Nu nog naamloos maar in de toekomst misschien '**Hummelpad**' (vanwege de vroegere tuinderij van Hummel of 'Putspad'?)

Rijkstolhuis nummer 3 in Noordhorn

Gaaik Schuiringa vertelde dat hij en Jaap Wieringa zeker weten dat het vroegere tolhuis aan de straatweg in Noordhorn **niet** in 1920 afgebroken werd. Het stond er nog toen zij schooljongens waren. Schuiringa vertelde dat de familie Van der Laan in het huis woonde en dat zoon Harry van der Laan, die later notaris in Midwolda werd, bij hem in de klas zat. Waarvan akte. Hieronder een foto van eenzelfde type tolhuis als dat van Noordhorn, bij Buitenpost. Het stond rechts van de weg net voorbij de brug over de Strobosser Trekvaart.

De Poort van Zuidhorn

Nu het spoorwegviaduct over de Fanerweg in Zuidhorn voor de weggebruikers bijna klaar is, is het goed om nog eens terug te kijken: 'Waarom is dit ook al weer nodig?' Het antwoord staat onder andere in de brief van aannemer BAM in oktober 2018 aan alle inwoners van Zuidhorn: de spoorwegverdubbeling tussen Leeuwarden en Groningen in het kader van de extra sneltrein Groningen Leeuwarden (ESGL). Dus dubbelspoor, in dit geval van Zuidhorn naar Hoogkerk. Het viaduct moest dus worden verbreed. Aan die extra sneltrein hebben we in Zuidhorn niets want hij zal hier niet stoppen.

Maar we krijgen in Zuidhorn nog wel een cadeautje: een extra perron voor een pendeltrein tussen Zuidhorn en Groningen en dat kan alleen als het dubbele spoor is aangelegd. Hoe dan ook, **breder is beter**. Ook voor het Fanerwegviaduct; Wist U trouwens dat dit viaduct ook wel de 'Poort van Zuidhorn' werd genoemd? Vroeger - er waren nog geen rondwegen om de dorpen - moest het verkeer vanuit Groningen naar Zuidhorn of richting Leeuwarden of Drachten door die poort. Een heel logische naam dus.

Bij de presentatie van de plannen voor het Fanerwegviaduct in juli 2018 in zalencentrum Balk kon niemand vertellen wanneer het af te breken viaduct was geplaatst. Ik ben via internet gaan zoeken bij het Utrechtse NS-archief. Daar vond ik een verwijzing naar de aanbesteding in Utrecht op 13 maart 1928: *'Het maken van **de** nieuwe en het afbreken van **de** bestaande viaduct en het maken van de noodige hulpwerken te Zuidhorn in den spoorweg Harlingen-Nieuweschans'*. Bij verder lezen vond ik een belangrijke reden: het moest **breder gemaakt** worden. Kortom in 1928 was **breder ook al beter**. In de kranten uit die tijd – te lezen via Delpher op internet – kon ik begrijpen dat het destijds niet ging over een bredere spoorbaan, maar om een bredere doorgang voor het verkeer. Voor zover ik kan nagaan was het de bedoeling om eerst aan de zuidzijde pal naast het bestaande viaduct een hulpspoor inclusief 'hulpbrug' te bouwen, en daarna het oude viaduct af te breken en te vervangen door een nieuwe.

Maar wanneer was dan **de** viaduct gebouwd die in 1928 werd afgebroken? (woordgebruik in die jaren). Opnieuw kijken via internet in het Utrechtse archief. En daar de vond ik de bestekken voor de spoorlijn Leeuwarden -

Groningen, waaronder dat van 1863 voor de 'Poort van Zuidhorn' over de straatweg Leeuwarden - Groningen.

De naam Poort van Zuidhorn kwam dus al van de tekentafel, ruim voor dat de spoorlijn was aangelegd in 1866.

De eerste 'Poort van Zuidhorn', in gebruik van 1866 tot 1928. Uit: Het Noorden in woord en beeld, 22 oktober 1926.

Opnieuw een vraag: *waarom al in 1866 een viaduct?* De auto moest nog worden uitgevonden, en ook fietsen reden er nog niet. En zo vaak reden er nog geen treinen, door de week vier of vijf keer per dag naar Groningen en ook terug. We weten dat Zuidhorn en Noordhorn op een smalle keileemrug liggen. De spoorlijn gaat daar ongeveer dwars overheen. Het hoogteverschil tussen het station en het maaiveld bij het viaduct is ongeveer drie meter. Dat is voor een spoorlijn een vrij groot hoogteverschil. Ik denk dat het eenvoudigweg goedkoper was om een viaduct te maken dan een gelijkvloerse kruising, zeker als je bedenkt dat graven in een keileemrug wel eens extra problemen zou kunnen geven.

Samenvatting: In 1866 was er al een spoorviaduct aan de oostkant van Zuidhorn; het werd bij het ontwerp in 1863 al de 'Poort van Zuidhorn' genoemd. Door de sterke toename van het wegverkeer bleek dat dit viaduct te smal was. Een *breder* viaduct werd gebouwd in 1929. Door de sterke toename van het treinverkeer bleek dat dit viaduct te smal was voor uitbreiding naar

dubbelspoor. Het is afgebroken in oktober 2018; het nieuwe *bredere* viaduct is onmiddellijk ingeschoven en direct in gebruik genomen, weliswaar nog met enkelspoor.

Wederwaardigheden bij de bouw in 1928 en 1929

Destijds zijn er gebeurtenissen geweest die het vermelden waard zijn. Het *Nieuwsblad van het Noorden* meldt op 12 juni 1928 dat er goede vorderingen werden gemaakt met de aanleg van een hulpspoor. '*Honderden wagens met zand zijn reeds aangevoerd en de heimachine heeft reeds heel wat zware palen tot op den vasten grond geslagen waarover de noodbrug komt te liggen*'. Een maand later, op 11 juli, bevat dezelfde krant al het onderstaande mooie bericht:

ZUIDHORN, 10 Juli. De hulplijn bij de viaduct alhier is gereed gekomen. Gistermorgen is de eerste trein langs de nieuwe baan geleid. Voor dien was de brug door een zware locomotief beproefd, welke steeds heen en weer reed. Arbeiders vulden dan steeds met zand de lijn weer aan, totdat deze voldoende vast lag.

Nieuwsblad van het Noorden 11 juli 1928

Helaas, een paar dagen later ontstonden er grote problemen: verzakkingen!

In den nacht van Zaterdag op Zondag is de hulpbaan, noodig voor het verbreed van het bestaande viaduct by het station Zuidhorn aan de lijn Groningen- Leeuwarden, voor het eerst door een grooten „jumbo” bereiden. De proef werd toen als geslaagd beschouwd. Dinsdagnacht echter is het gedeelte van de baan, dat op het met zand opgehoogde baanvak ligt, verzakt. Woensdag avond was de trein van 22.52 naar Leeuwarden aldaar, zonder dat iets werd bemerkt, de brug gepasseerd. Donderdagochtend werd de stationschef van Zuidhorn gewaarschuwd, dat er iets aan de baan niet in orde was, zoodat bijtijds maatregelen voor de veiligheid der eerste treinen genomen konden worden. De baan is ter hoogte van het viaduct, alwaar de reparatie wordt uitgevoerd, zoodanig verzakt, dat het slijk uit een sloot op het land gespolet is. Daar ter plaatse hangen over tien talen meters de rails ongeveer een halven meter boven de baan.

Overveluwsch Weekblad/Harderwijker Courant 1928-07-14

Veel kranten in het land maakten daar melding van. Het bovenstaande bericht vond ik in de Harderwijker Courant van 14 juli 1928.

Volgens het *Nieuwsblad* in die dagen herinnerden oude inwoners van Zuidhorn zich, dat bij de aanleg van het viaduct in 1866 hetzelfde was gebeurd. Ook toen was de grond onder de spoorbaan verzakt.

Na het constateren van die eerste verzakking op 12 juli 1928 deden zich daarna nog enkele verzakkingen voor, maar na vier dagen intensief doorwerken – ook in de nacht – konden op maandagochtend 16 juli de treinen weer over de hulplijn en de brug.

Na al die problemen kon men eindelijk verder werken aan het verwijderen van het oude en de bouw van het nieuwe viaduct. Eind maart 1929 was men in volle gang bezig met het storten van beton voor het ‘kolossale voetstuk’.

De overspanning werd 18 m en de rijbaan 9 m. De stalen bovenbouw werd gebouwd door de Noord-Nederlandse Machinefabriek (Winschoten) en geplaatst in juni-juli. Het werk kon daarna zonder tegenslagen worden voltooid. Het Leeuwarder Nieuwsblad geeft op 2 augustus een duidelijke samenvatting van de nieuwe situatie.

De nieuwe viaduct bij Zuidhorn.

De treinen rijden thans weer met volle snelheid over de nieuwe viaduct. Nu deze gereed is en men bezig is met het opruimen van de hulplijn en de brug, blijkt dat het inderdaad een prachtige verkeers-verbetering is. Het uitzicht is nu geheel vrij, terwijl men anders aan de eene zijde niet kon waarnemen, wat er van den anderen kant kwam. De rijweg krijgt een breedte van 9 M.

Leeuwarder Nieuwsblad 2 aug. 1929

De klus is geklaard!

Het Nieuwsblad van het Noorden plaatst op 17 oktober 1929 een foto van het nieuwe viaduct met het volgende onderschrift:

Hier een foto van de spoorwegviaduct te Zuidhorn die na heel wat wederwaardigheden eindelijk gereed is gekomen voor den toegangsweg naar Zuidhorn en in verband met het toenemende drukke verkeer langs den Frieschen Straatweg een groote verbetering is geworden.

De situatie op 17 okt. 1929. Uit Nieuwsblad v/h Noorden

Hetzelfde viaduct gezien vanuit Zuidhorn, met de situatie in augustus 2018. Een apart fietspad links en een drukke rijbaan. Drie maanden later is dit allemaal gesloopt en vervangen door een nieuw viaduct, geschikt voor dubbelspoor.

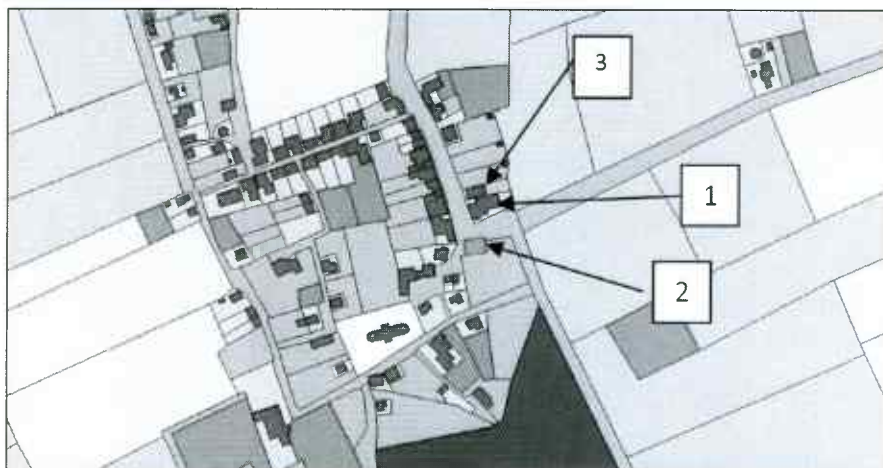
Zoals eerder genoemd, dit viaduct is in gebruik geweest van 1929 tot in 2018. Het is absoluut niet afgebroken in verband met slechte kwaliteit of met bovenvermelde wederwaardigheden bij de bouw. De reden is de aanleg van dubbelspoor. Het is te hopen dat de huidige aannemers bij de verbreding van de spoorbaan richting Groningen niet de problemen zullen krijgen als bij de verbreding in 1928! *(Dit verhaal is een verkorte versie van een artikel in het tijdschrift 'Stad en Lande' verschenen in december van 2018.)*

In 't Holt sinds 1654: waar of niet?

Sinds de opknapbeurt vermeldt een bord op de voorgevel van In 't Holt met ingehouden trots een belangwekkend historisch feit: Al in 1654 stond hier een herberg. Dit belangrijke gegeven dient nader onderzocht te worden vond ik.

Een misverstand

Lange tijd had ik mijn twijfels over het waarheidsgehalte van deze wervende mededeling, omdat op de oude kadasterkaart hieronder de herberg van de weduwe Ossentjuk, bij binnenkomst van Zuidhorn aan de rechterkant van de weg staat. Ongeveer ter hoogte van het vroegere waterschapshuis, nu Fontana (meende ik). En op de plaats van nu In 't Holt woonde de 'renteniersche' Antje Jans Rietsema (leek mij). Maar intussen weet ik beter!

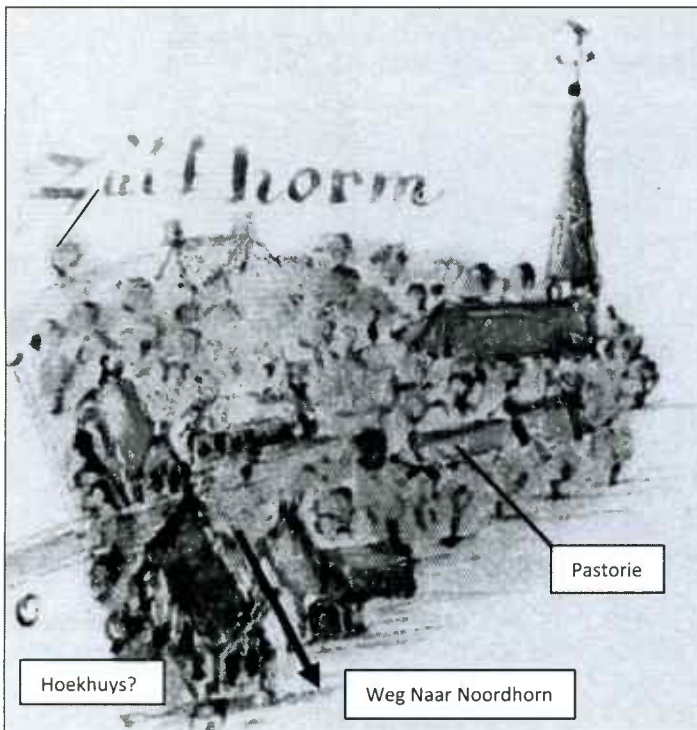
Situatie 1832: 1. Wed. Ossentjuk kasteleinsche. 2. Wed. Rietsema 3. Frans Wiegers, hoefsmid . Op het eerste gezicht komt het huidige stratenpatroon overeen met dat van 1832. Zo te zien stond het logement van wed. Ossentjuk dus schuin tegenover nu In 't Holt. Een misvatting zoals later bleek.

Brants Hoekhuys

Het jaartal 1654 bleef intrigeren. Daarom ging ik op zoek naar bronnen waarin iets te vinden zou zijn over een herberg of tapperij in het 17^e-eeuwse Zuidhorn. Ligtering* schrijft in zijn boek 'Tussen Hunze en Lauwers': *'Zuidhorn is het enige karspel waarvan een aangifte voor de huizenbelasting bewaard is.*

gebleven. Ze is van 1630 en geeft ons enig idee van de grootte en de inrichting van woonhuizen en boerderijen. Het aantal neringdoenden was toen zo goed als nihil. Een eeuw later waren er 3 bakkers, 3 snikvaarders, twee tappers etc.' Dat was weliswaar wat, twee tappers! Maar te algemeen om er een vergaande conclusie aan te verbinden.

In een andere tekst** stuitte ik op de volgende zin: 'Op de plaats van hotel 'In 't Holt stond al omstreeks 1655 een logement met de naam Brants Hoekhuys'. Die opmerking geeft meer houvast! Er worden èn een naam èn een plaats genoemd. Het lukte weliswaar om de auteur van dit stuk te traceren maar niet de oorspronkelijke bron waaruit een eerdere schrijver zijn informatie putte. Maar er bestaat wèl een vroege afbeelding van Zuidhorn waarop de herberg mogelijk werd afgebeeld.

Afbeelding van Zuidhorn op 'Afteikeninge van de wagenwech in het Wester-Quartier behorende onder de schouwinge vande Hooge Iustitie Camer van stad Groningen en Ommelanden' ca.1675. Beeldbank Groningen

Rond 1675 tekende een landmeter een vogelvluchtopname van het dorp Zuidhorn. Misschien is de voorstelling ontsproten aan zijn fantasie. Maar stel dat hij op basis van eigen waarneming behalve de kerk ook enkele andere belangrijke gebouwen heeft getekend. Dan moet het hoekhuys daar één van zijn. Al naar gelang de plaats waar de weg 'de hoek om' ging was het eerste of het tweede gebouw aan de rechterkant van de straat het logement.

Wie was die Brant?

Brant was hoogstwaarschijnlijk de (voor-) naam van de herbergier. Jammer genoeg ontbreekt het patroniem, de voornaam van zijn vader. En dat bemoeilijkt het speuren in de oude registers. Toch vond ik na enig zoeken de naam van één kandidaat die, gezien zijn leeftijd, woonplaats, beroep en karakter wel eens de gezochte persoon zou kunnen zijn. Hij heette **Brant Camper** en was afkomstig van Niezijl. In 1631 trouwde hij in Grijpskerk met Eefke Riemers. In datzelfde jaar protesteerde jonker Asschendorp van Grijpskerk tegen het feit dat Brant Camper zonder toestemming van de collatoren een 'gestoelte' in de kerk heeft geplaatst. En in 1646 kreeg 'luitenant' Brant Camper (van het stadsbestuur van Groningen?) de opdracht om, 'enige snickevaarders gewond hebbende', zich naar Grijpskerk te begeven.

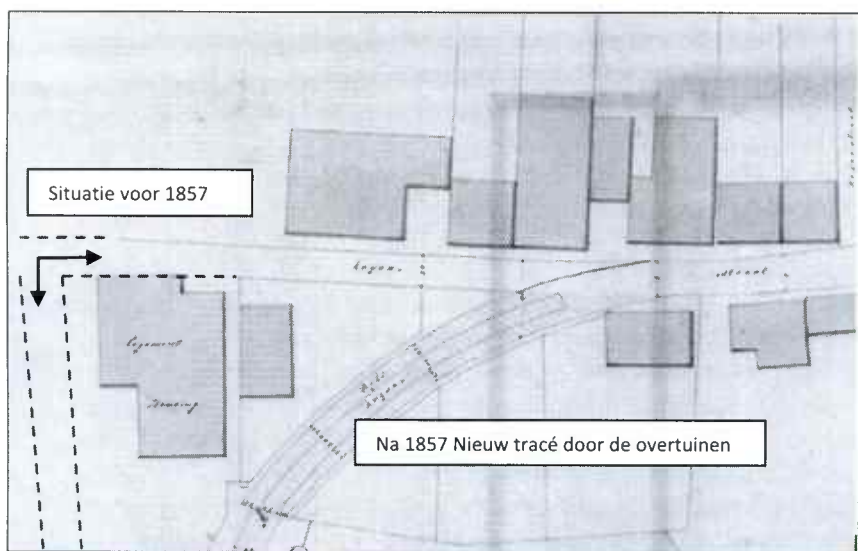
Kortom: Deze kennelijk enigszins opvliegende militair zou op oudere leeftijd heel goed de gezochte logementhouder en kroegbaas in Zuidhorn geweest kunnen zijn. Nemen we aan dat hij rond 1610 geboren werd dan was hij in 1654 om en nabij 45 jaar oud. Vandaag de dag noemen we zo iemand: *een man in zijn beste jaren*.

In 't Holt stond vroeger op de hoek

Al sinds jaar en dag staat het hotel/café, dat lange tijd naar zijn vroegere uitbater Hotel **Addens** werd genoemd **in de bocht** van de Hoofdweg. Niet wat je bij een hoekhuis voorstelt.

Maar bij het bekijken van een plattegrond uit 1857 besepte ik plotseling dat ik jarenlang een belangrijke verandering over het hoofd had gezien!

Tot dat jaar verliep de weg met een haakse bocht door de oude dorpskern en achter het huidige restaurant. Tot de omlegging van de Rijksstraatweg stond het logement dus wel degelijk op de **HOEK**! Als gevolg van de omlegging liep de weg nu *achter* het logement langs. Zie de plattegrond van 1863 op de volgende bladzijde, waarop het nieuwe tracé van de Rijksstraatweg ingetekend staat.

In 1863 is de smalle haakse passage door de dorpskern (stippellijn) vervangen door een ruime 'bypass' via de overtuinen. Door de wegomlegging ontstond de nodige ruimte achter het logement Hemsing. Daar verrees een nieuwe voorgevel.

Het logement wordt 180° gedraaid

E.J.Hemsing was in die jaren de uitbater van het café, dat in advertenties ook wel met de oude naam 'het regthuis' werd aangeduid. Toen in 1857 de nieuwe Rijksstraatweg achter langs zijn logement werd aangelegd, liet hij zijn zaak ingrijpend verbouwen. Daarbij kwamen voorgevel en ingang van de doorrit aan de nieuwe weg te liggen. In 1864 bood hij zijn hotel en café koop aan en verwees daarbij in de advertentie naar de eerdere verbouwing en beschreef hij de indeling van het logement: *Eene aanzienlijke, grootelijks nieuw getimmerde Behuizing, met derzelver Erf, zijnde eene neringrijke HERBERG (HET REGTHUIS), staande en gelegen aan de Straat en aan den Straatweg te Zuidhorn, voorzien van onderscheidene Vertrekken, waaronder eene ruime en fraaie Gelagkamer, dito Bovenzaal; - voorts Stallingen en Doorrid enz. (notaris De Muinck, Grijpskerk)*

Hemsing was hooguit tien jaar eigenaar van het logement, dat hij vervolgens verkocht aan Js.van Bruggen. Daarna ging de veertigjarige rentenieren in zijn nieuwe woning aan de latere Klinckemalaan waar hij zich aan zijn liefhebberij wijdde: schilderen en tekenen. In latere akten laat hij als zijn beroep 'tekenmeester' vermelden. In de Zuidhorner annalen wordt gewag gemaakt van zijn muurschilderingen. Helaas bleven die niet voor het nageslacht bewaard.

H. Schipper

Administratieve en financiële
dienstverlening

Hans Schipper

Boslaan 46
9801 HH Zuidhorn
tel. 06-51560292
E-mail :
hans.schipper@hetnet.nl

www.pijpker.nl

- Verkoop nieuwe en gebruikte auto's
- Reparatie, onderhoud en APK van alle merken

Toyota dealer

Pijpker

Langestraat 22 Noordhorn
Tel. 0594-507850

Gezellig uit eten?
Ook dat kan in ons mooie bedrijf

Tevens voor feesten en catering

De Gast 39 9801AB Zuidhorn
Tel. 0594-502143 www.balk-zalencentrum.nl

WELKOM!

BEINDEN VLOEREN MEUBELNEN ZOMMERING KASTEN

KUK VOOR AL ONZE PRODUCTEN OP WWW.SCHUILING.NL

SCHUILING
WONEN & SLAPEN

Leek

Peize

Zuidhorn

BURGLER

TRANSPORT BV

Industrieweg 2a
9804 TG Noordhorn
Telefoon (0594) 50 25 33
Fax (0594) 50 23 93
www.burgler.nl

**Gespecialiseerd in het vervoer
van vloeistoffen**

Dierenspeciaalzaak
Tuinbenodigdheden
Hengelsport
Vrijtijdsartikelen.

Dorpsvenne 5 / Nieuwstraat 3
Tel.: 0594 502602
Fax: 0594 507649
(We bezorgen gratis)
e-mail: ahcwegman@cs.com
www.arnoldwegman.nl

Tegen inlevering van deze advertentie 10% korting op uw aankopen
(geldt niet voor aanbiedingen)

RijwielhalKuis

...De tweewielerspecialist van Noordhorn

Graag tot ziens,
Anne en Jannes

Industrieweg 30
9804 TG Noordhorn
Tel: 0594-507 707

Uit en thuis op een fiets van Kuis!

Rabobank

BISTRO & TAPAS LOKAAL

Bistro & Tapas Lokaal het oude raadhuis
Hoofdstraat 4 Zuidhorn - T.0594-528322
www.bistrohetouderaadhuis.nl - www.tapaslokaal.nl
NIEUW op de 1ste verdieping ons TAPASLOKAAL!

Omdat je van lekker eten houdt.

**Tegen inlevering van deze advertentie ontvangt u
een gratis dessert na uw Tapas (geldig t/m 30 juni 2019)**

HET OUDE RAADHUIS

In 1849 staat zijn naam op een lijst van donoren voor een liefdadige loterij ten bate van de slachtoffers van overstromingen in het rivierengebied. Egbert Hemsing schonk een door hem gemaakt 'goedgelijkend' portret van Koning Willem III.

Hemsing liet het logement na de aanleg van de Rijksstraatweg als het ware een halve slag draaien. De gevel werd voorzien van een balkon waar volgens een bericht in de Groninger Courant op 13 juni 1868: 'muzikanten hun trompetten lieten klinken ter gelegenheid van de opening van de (eerste) landbouwtentoonstelling in Zuidhorn'.

Waar komt de naam 'In 't Holt' vandaan?

Bij de naam denk je aan bomen en aan bos. Niet zo gek want op loopafstand ligt de Holtweg en die naam verwijst weer naar het bos van Klinckema. Maar in dit geval gaat die redenering niet op! Johan In 't Holt heette de man die hier (bij benadering) tot 1972 kastelein was. Zoals we zagen veranderde de naam van het logement wanneer het een nieuwe eigenaar of uitbater kreeg. Sommige namen leefden nog lang voort. Zoals die van Hendrik Addens. Maar aan die traditie is nu dus, en waarschijnlijk voorgoed, een einde gekomen. En als je nu wilt weten hoe de baas heet dan zal je daar even naar moeten informeren.

Achtereenvolgende kasteleins waren sinds het begin van de 19^e-eeuw Ossentjuk, Hemsing, Van Bruggen, Addens, Grommers, In 't Holt, Speyer, Van der Velde en . .

* *Ligtering: Tussen Hunze en Lauwers (1968) blz.266.*

** *Mevr. A.v d. Willigen-Brusse: Monumentendag 2014 in de gemeente Zuidhorn*

Het eerste zwembad van Zuidhorn en Noordhorn

Het dorp Zuidhorn heeft een boeiende geschiedenis waar het zwembaden betreft. In 1972 werd het openluchtbad 'De Dobbe' geopend. Dit werd in 1988 vervangen door het overdekte Aqua Center. Vanaf het begin was het moeilijk dit centrum financieel gezond te houden. In 1993 kocht de gemeente Zuidhorn het Aqua Center en veranderde de naam in 'De Waterborgh'.

Deze goedklinkende naam kon niet verhinderen dat het bad in 2012 werd gesloten. Op 27 maart 2013 opende wethouder Stol het Zwemcentrum Zuidhorn, een kleinschaliger overdekt bad, gebruikt voor lessen en therapeutische doeleinden. De website van dit zwemcentrum meldt dat hier elf gediplomeerde instructeurs werken en dat er 1200 kinderen zwemles hebben.

Het oudste zwembad

Wat veel mensen niet weten, is dat het bovengenoemde bad 'De Dobbe' niet het oudste zwembad in Zuidhorn en Noordhorn was. Op 6 augustus 1930 opende burgemeester De Vries een door Zuidhorns Belang gesticht openluchtbad in Noordhorn, aan de Badweg, de weg die heden ten dage toegang geeft tot de huizen aan Rijkstraatweg 12^{abcd}. Ook bouwbedrijf Kooi is hier gevestigd.

Diplomazwemmen in 1966

Deze Badweg werd ook wel Geeske Gastema's ree of zwembadree genoemd. Vóór het graven van het Van Starckenborghkanaal kwam deze ree uit bij de boerderij van Geeske Gastema aan de Westergast.

De Noorhornertocht

Het zwembad lag toen het werd aangelegd nog in Zuidhorn, omdat de scheiding tussen Noord- en Zuidhorn vóór het graven van het Van Starckenborghkanaal werd gevormd door de Noordhorner Tocht, die verderop overging in de van de Schipperstraat komende Noordhorner Schipsloot.

***Boven:** De Noordhorner Tocht in 1829, toen een flinke tochtsloot en de grens tussen Zuidhorn en Noordhorn.*

Een vergelijking dringt zich op met het in ongeveer dezelfde tijd aangelegde K.P. Zijlbad te Loppersum. Dit openluchtbad is in 1933 aangelegd. Het water voor het bad wordt opgepompt van ruim honderd meter diep en is zout. De indeling van dit zwembad lijkt wel wat op het zwembad van Noordhorn. Het bad in Loppersum functioneert nog steeds, dankzij vele vrijwilligers. Het zwembad van Noordhorn was voorzien van een douche en twee duikplanken. Voor zwemlessen werd een 'hengel' gebruikt. Het water voor het zwembad werd na de aanleg van dit kanaal via de Noordhorner Tocht uit het Van Starckenborghkanaal gepompt.

In de tochtsloot zat een waterdoorlatende dam van cokes, waar het aangevoerde water doorliep, van de ergste verontreinigingen ontdaan. Echt schoon was het naar verluidt niet. Het zwembad was altijd enigszins bruinachtig van kleur, je kon je tenen niet zien als je in het water stond. Het zwembad had een zandbodem. De badgasten waren niet de enige levende wezens in het bad: zij moesten het zwembad delen met kikkers, bloedzuigers en vissen, waaronder palingen. In het voorjaar werd het bad leeggepompt en schoongemaakt door gemeentepersoneel.

Anno 2019 is slechts een restant over van de sloot die eens het zwembad van water voorzag en die verderop langs de Mokkenburgweg uitmondde in de Noordhorner Schipsloot.

Het bad is aangelegd op een stuk grond van veertig are en had een lengte van zestig meter en een breedte van twintig meter. Het had verschillende afdelingen met een eigen diepte. Het diepste gedeelte was drie meter diep, het tweede bad was twee meter diep. Er was een pierenbad met een geringe diepte. Er werd door de badmeester op toegezien of kinderen zich in het juiste bad bevonden, rekening houdend met hun zwemvaardigheden.

Badmeester Jansma

In Noordhorn Nu van 9 oktober 2013 vertelt Jan Jansma (badmeester van 1964-1967) in een interview met Jan Blaauw hoe druk hij het had: 'Je komt handen te kort. Je bent in je eentje, van jou wordt verwacht dat je het bad draaiende houdt: kaartjes verkopen, abonnementen uitschrijven, financiën bijhouden, toezicht houden, lesgeven, diplomazwemmen regelen.'

Naast het zwembad was een houten plankier waarover men kon lopen. Dit is later vervangen door een betegeld pad. De kleedruimtes zijn verhuisd van de westzijde naar de oostzijde.

In het bad werden buiten schooltijd zwemlessen gegeven, maar ook onder schooltijd kwamen schoolklassen voor zwemles. Jan Jansma trainde er enige tijd zwemclub 'De Waterratten' en startte een reddingsbrigade, waar reddend zwemmen centraal stond. 's Winters werd het zwembad wel gebruikt om te schaatsen. Er hadden ook priksleewedstrijden plaats van het gemeentepersoneel.

Zwembadgasten bij een van de duikplanken

Sluiting

In 1970 werd het zwembad van Noordhorn gesloten. Het rayonhoofd van de politie, M. van der Molen, kocht het zwembadterrein voor de prijs van f 5100,- aan voor zijn pony's. Hij kende het bad goed, want af en toe moest hij jeugdige Noordhorners wegsturen die nog na sluitingstijd op het zwembadterrein verbleven. Naar zijn zeggen leverde dit niet veel problemen op, één keer waarschuwen was genoeg!

Het zwembad omstreeks 1960

Het was wel een probleem hoe hij het gat dat achterbleef na het leegpompen van het bad moest vullen. Hij vond een oplossing: in Groningen werd het gebouw van Van Gend & Loos afgebroken. Niemand had interesse voor het puin dat daarbij vrijkwam. 'Plietsie' Van der Molen gebruikte het puin om het Noordhorner zwembad te dempen. Vervolgens veranderde het terrein van het zwembad in een weide voor pony's en paarden. Het enige overblijfsel van het bad is een gebouwtje waarin zich kleedruimten en de afdeling kaartverkoop bevonden.

Egbertus Hemsing Kastelein en Tekenmeester te Zuidhorn

Op blz. 13 van dit nummer staat een verhaal over de geschiedenis van het dorps hotel en restaurant In 't Holt. Daar in Zuidhorn hebben de afgelopen eeuwen talloze herbergiers hun gasten ontvangen. En hoewel velen in hun tijd plaatselijke bekendheden waren, zijn hun namen in de vergetelheid geraakt. Want een kastelein moet wel iets bijzonders gedaan hebben om zijn naam te laten voortleven. Wat daarbij helpt is dat zijn naam langdurig aan het etablissement verbonden werd. Zoals die van Hendrik Addens of zoals nu door een toevallige samenloop van omstandigheden die van de vroegere kastelein Johan In 't Holt. En waarschijnlijk zal diens naam nog tot in lengte van jaren met het hotelrestaurant verbonden blijven. In tegenstelling tot die van Egbertus Hemsing, kastelein en logementhouder van 1852 tot 1864

Wie was Egbertus Hemsing 1824-1914

De in 1824 in Zuidhorn op nummer 121 geboren Egbertus was zoon van de Grijpskerker arts Dr. Medicae Gerhardus Hemsing en zijn vrouw Antje Oostinga. En kleinzoon van de Friese predikant ds. Isaac Hemsing. Rond zijn achttwintigste werd deze man kastelein in Zuidhorn. Gezien zijn achtergrond lijkt het een wat vreemde beroepskeuze. Maar bij nader inzien was het een logische stap. Want zijn grootmoeder Sijske van moederskant was de alom bekende weduwe Ossentjuk, die jarenlang het gelijknamige logement in Zuidhorn bestierde. Misschien had haar kleinzoon minder aanleg voor studeren dan zijn gepromoveerde broer Dr. Cato Jan en was de in Zuidhorn geboren Egbert (ook letterlijk) in de wieg gelegd voor het vak van kastelein en logementhouder. Terwijl zijn broer, hun beider vader in Grijpskerk als huisarts opvolgde.

Een leven vol tegenslagen

Egbertus is driemaal getrouwd, uit het eerste huwelijk met Antje Bosma had hij twee dochters, uit het tweede huwelijk met Knierke Talma Veenstra (voormalig huishoudster van zijn broer uit Grijpskerk) werd één zoon geboren die naar zijn overleden oom 'Cato Jan' genoemd werd. De initialen ingekrast in een baksteen links naast de deur van het huis Klinckema verwijzen naar zijn bestaan. Het feit dat Egbertus twee echtgenotes en drie kinderen naar hun graf moest

brengen moet hem diep getroffen hebben. Dochter Catharina werd 20 jaar. Zoon Cato Jan geboren in 1869 werd niet ouder dan zeven. En dochter Klazina Ankelina, die in onder curatele werd gesteld, stierf ongehuwd op 34-jarige leeftijd. Zijn derde en veel jongere vrouw, Susanna Hemsing uit Balk, overleefde hem.

HAARDRAVERIJ TE ZUIDHORN,

op **ZATURDAG** den **12den Julij**
1851, van wege eenige Heeren **LIEFHEDERS** en de beide **KASTELEINS**.

PRIJS: Een briljante **ZILVEREN OLIE-** en **AZIENZETTER.**

PREMIE: Eene dito **DITO SUIKERVAAAS** met **STROOIJER.**

Bij de Wedw. **E. J. OSSENTJUK** de aangifte der Paarden te één uur, en de Rijding precies te twee uur

Ruim twintig jaar lang werd in advertenties verwezen naar het logement van de wed. Ossentjuk. Kort na haar overlijden in 1852 veranderde de naam in Logement Hemsing. Egbertus was toen 28 jaar. Kort daarna trouwde hij in Niekerk met Antje Bosma.

Nalatenschap

Er waren dus geen nakomelingen die herinneringen aan Egbertus bewaarden en die verhalen doorvertelden over zijn lange leven in Zuidhorn. Alleen twee gebouwen in ons dorp en enkele tekeningen van zijn hand herinneren nog aan zijn aards bestaan. Zijn eerste daad was de grondige verbouwing van het oude logement rond 1857. Het kreeg toen de karakteristieke vorm en indeling die het huidige hotel In 't Holt nog steeds kenmerken.

Ook het huis Klinckema dat hij na rond 1865 aan de Klinckemalaan liet bouwen en waarin hij 50 jaar gewoond heeft, herinnert aan hem. Hij noemde het destijds op zijn Duits '**Steinlust**'. Wellicht was die naam een spottende verwijzing naar de grote hoeveelheid onbruikbaar puin die de slopers na de afbraak van Hora Buma's landhuis destijds op een hoek van het terrein achterlieten. De maker van de topografische kaart heeft bewust of onbewust deze naam van het huis vertaald.

NB. Er zijn geen grafmonumenten bekend van de familie Hemsing.

Het woonhuis dat Hemsing liet bouwen op een perceel van het afgebroken landgoed Klinckema. Achter in de tuin ligt de puinbult die zijn bewoner mogelijk inspireerde om het huis **Steinlust** te noemen. J. de Wit schrijft: Aan de zuidzijde van het huis was een waranda. Op de achtergrond van die waranda had Hemsing een schilderstuk gemaakt, voorstellende 'een vissersmeisje met een staande roeispaan in de hand en visnetten aan haar voeten' (Gisteren voor de lens blz. 9'). De tekening verdween definitief toen op die plaats een extra raam kwam. Cirkel: Alleen de witte band rechts van het venster herinnert aan de vroegere muurschildering.

Op de Topografische Kaart werd Steinlust vernederlandst tot 'Steenlust'. Nog weer later kreeg het huis de naam Klinckema.

De puinbult in de achtertuin van het huis Klinckema gezien vanaf de 'Fanerweg'.

Tekeningen van Egbertus Hemsing

In enkele akten staat achter Hemsings naam het beroep 'Teekenmeester' vermeld, wat erop zou wijzen dat hij zich ooit in dat vak bekwaamde. En J. de Wit wekt de indruk dat de kastelein geen onverdienstelijk tekenaar en schilder was. In het boek *Gisteren voor de lens* schrijft hij daarover onder meer: *'Boven de deur van het logement die toegang gaf van de doorrit naar de gelagkamer had hij een muurschildering gemaakt, voorstellende een zinkend schip. Hij woonde later op de villa Klinckema en had, zoals eerder vermeld, de achtermuur van de waranda ook beschilderd.'*

Anno 2019 kennen we twee of drie afbeeldingen van zijn hand, waaronder een tekening van het huis aan de Wihelminalaan dat nu 'Winterheem' heet. Daarnaast vond ik de vermelding van *'een zeer mooi portret -en buste- van Zijne Majesteit Koning Willem III'*, dat Hemsing in 1880 schonk aan het nationale comité dat geld inzamelde voor de slachtoffers van de overstroming in dat jaar. Misschien duikt het portret nog eens op in het programma 'Tussen kunst en kitsch'.

NB. Hoewel dat nergens wordt vermeld heb ik sterk de indruk dat de ridder op de vroegere achterdeur van het Huis met de Leeuwen ook door Hemsing werd geschilderd. En dat die dus niet, zoals De Waard vermeldt, afkomstig was uit de sloop van Hanckema.

Boven: Hemsing tekende de woning van Johanna Barbara Winter. Het boerderijachtige huis was 1843 langs de Oostergast gebouwd. Door de latere aanleg van de spoorlijn en de bouw van het station veranderde de ligging van het huis compleet. Nu staat het met de naam 'Winterheem' aan de Wilhelminalaan. Het is het volledig in de bebouwing opgenomen.

De afbeelding links, die ooit de sigarendozen van de plaatselijke fabrikant Rosema sierde, was door Hemsing getekend.

Bron: Beeldbank Groningen

Het raadsel van de autotrekker

Onlangs kreeg ik van de familie Togtema een envelop met met oude paperassen, waaronder twee foto's die mijn belangstelling wekten vanwege het bijzondere voertuig dat erop staat. Maar Harmannus, kenner en eigenaar van historische auto's, kon mij niets vertellen over het hoe, wat en waar van de zomerse foto's. Waren ze bij de Zuiderweg gemaakt? Of misschien langs de Westerdijk of in de Noordhornerga?

Tot tractor omgebouwde A-Ford in het hooiland (misschien bij Zuidhorn?)

Op zoek naar een aanknopingspunt

Daar zat ik dus met een aardig tafereeltje waarover ik graag een stukje had willen schrijven met een titel als 'Hooitijd op de Oostergast in vroeger tijden'. Maar zonder naam en plaats te kennen kon daar niets van komen. Van tijd tot tijd liet ik de foto's zien aan oudere en autochtone dorpsgenoten als Gaaike Schuiringa of Feitze van Zwol, in de hoop dat iemand de beelden zou herkennen. Nee dus! Tot ik op een dag de foto's nog eens aandachtiger bekeek op zoek naar aanknopingspunten in het landschap.

Plotseling meende ik een nummerbord op de trekker te ontwaren. Bij inzoomen kwam het nummer B-2466 tevoorschijn. Daarna ging het snel. Op de site oude Friese nummerbewijzen -B stond voor Friesland-, vond ik de eigenaar van het kenteken: *Pier Santema*, boer bij Scharnegoutum. Verder zoeken onder die naam op internet leverde onderstaande informatie op.

Het uitvergrooten van de foto leverde twee belangrijke aanwijzingen op. Een kenteken B-2466 en een straaljager, een 'Gloster Meteor', die op 29 juni 1950 een noodlanding maakte in een weiland bij Scharnegoutum.

Het wie en waar

Via de website van de dorpsvereniging in Scharnegoutum kreeg ik contact met Geart Bos, die meldde dat de man op de trekker Pier Santema was. Bovendien bezorgde hij mij het adres van diens kleinzoon, ook een Pier. Hij denkt dat de trekker destijds door zijn grootvader en diens broer Willem met hulp van de plaatselijke smid Mink Jellema geconstrueerd is. De foto werd in 1950 in het weiland achter de boerderij gemaakt. En wel op of vlak na **29 juni**. Op de ochtend van die dag kreeg een Gloster Meteor van de vliegbasis Leeuwarden motorpech en de piloot maakte een noodlanding bij Scharnegoutum.

Leeuwarder Courant 29 juni 1950

Straaljager maakt noodlanding bij Scharnegoutum

Piloot ongedeerd

Vanmorgen omstreeks tien uur heeft een straaljager van de vliegbasis Leeuwarden een noodlanding gemaakt op een weiland aan de Zwette benoorden Scharnegoutum. De piloot kon ongedeerd uit het lichtbeschadigde toestel kruipen. Het vliegtuig is onder bewaking van de rijkspolitie gesteld.

De autotrekkers

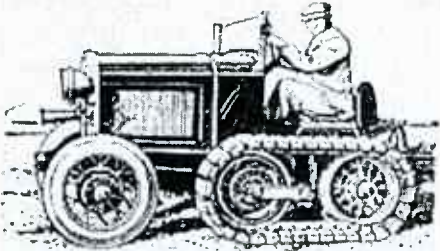
Bij nader inzien blijkt dat de autotrekker van de familie Santema bepaald geen uitzonderlijk verschijnsel was in die jaren. Wie de combinatie *A-Ford* en *Autotrekker* intypt vindt op internet een schat aan informatie. De essentie: de A-Ford was mede dankzij zijn motor bijzonder geschikt voor ombouw. Bovendien kostte een gebruikt exemplaar een schijntje. In een van de artikelen over dit onderwerp wordt een prijs van vijftig gulden genoemd. En welhaast het belangrijkste: hij was goedkoper in het gebruik dan een paard. Geen wonder dat diverse smederijen zich toeleiden op de ombouw van auto naar tractor. Daarbij onderscheidden de bedrijven zich door slimme vindingen op het gebied van de plaatsing van de achterwielen, de overbrenging en de brandstofkeuze. Eenmaal warm liep de motor ook op 'petroleum'.

Alleen al in de provincie Groningen werden op elf plaatsen kleinere of grotere aantallen A-Fords of Chevrolets tot tractor omgebouwd. In Oude Pekela was het de firma Dijkhuizen die er twintig fabriceerde. En in Musselkanaal spande Sikkens de kroon met een drie keer zo groot aantal autotrekkers.

DE KLEINE TREKKER

MET DE GROTE CAPACITEIT

TE LEVEREN:
OP
LUCHT-
EN OP
R U P S-
BANDEN

In 15 minuten als zoodnuig verwisselbaar.
Vraagt uitvoerige INLICHTINGEN EN DEMONSTRATIE

GEBR. DIJKHUIZEN

OUDE PEKELA TEL. 26

Advertentie van garage Dijkhuizen. De afbeelding met een van de gebroeders op de Dijkhuizen op de rups trekker is nagetekend van de foto op de volgende bladzijde.

AUTOTREKKERS DEMONSTRATIE

[illegible]

Afb. 3 Reportage in het Nieuwsblad van het Noorden van een autotrekkerdemonstratie te Eenrum in 1937. Boven van links naar rechts: Dijkhuizen halfrups, Prof. Visser (met hoed) in gesprek en de Franklin luchtgekoelde autotrekker met anti-slip kettingen. Beneden midden: Chevrolet autotrekker van Prof. Visser.

Demonstratiedag in Eenrum in november 1937.

Propagandist

Professor Visser, hoofd van de afdeling landbouwmecanisatie in Wageningen, was een betrokken propagandist van de zelfbouw. Hij staaftde zijn opvattingen met berekeningen, waaruit bleek dat de autotrekker goedkoper was dan een paard. Overal in het land werden demonstraties gegeven, waar geweldig veel volk op afkwam. Zoals in 1937 in Eenrum, waar een demonstratie werd gegeven met zestien autotrekkers. En waar professor Visser in Hotel het Gemeentehuis *'dat plaats biedt aan 500 personen zijn inleiding over dit onderwerp tweemaal achtereen moest houden voor een gevulde zaal'*.

Het raadsel opgelost

Hoe waren de Friese foto's nu bij Togtema beland? De zoon van de smid Minke Jellema in Scharnegoutum herinnerde zich dat de trekker in de jaren '80 via een contact bij de A-Fordclub aan een liefhebber is verkocht: R.v.d.Weerd uit Kampen. Die kreeg de bewuste foto's destijds bij de koop. Zijn zoon Johan bevestigt deze gang van zaken. En laat Harmannus Togtema nu bevriend te zijn geweest met de overleden Van der Weerd. Via deze relatie moeten de foto's van de autotrekker wel in Zuidhorn beland zijn.

De AA-Ford, bouwjaar 1931, was een kleine vrachtauto die omgebouwd tot autotrekker jarenlang dienst deed op een Groninger boerderij. Rieuwen Nanninga uit Noordhorn ging de uitdaging aan en maakte uit het 85 jaar oude overblijfsel een 'pick up'.

Onder: de vernuftige constructeur naast zijn oldtimer

